سفر به روستای «فرومد» در استان سمنان

قطعه‌ای نثارِ سر

حمیدرضا محمدی

«فریومد شهرکی است بر پای دامن کوه‌هایی که مشرف است بر جاده فعلی سبزوار به نیشابور. ضبط اغلب اسامی در فرهنگ جغرافیایی ایران با شکلی که مورد تلفظ مردم محلی است تفاوت دارد و فریومد را مکرر ا فرومد می‌گویند. فرومد مشهور است برای آنکه هم مزار ابن یمین شاعر و هم یکی از مجلل ترین مساجد تاریخی پر نقش و نگار ایران در آن است. اگر چه قرونی چند ویرانه مانده بود، فعلا در و پیکری پیدا کرده و تعمیرات خوبی در آن انجام شده است. چند سال است که فرومد از مراکز فلفل کاری ایران شده است. در پاییز که فلفل ها می‌رسد و بر پشت بام‌ها آنها را می‌گسترند تا خشک شود منظره آبادی دیدنی و دلپذیر است.»

ایرج افشار

روستایی است از توابع بخش میامی شهرستان شاهرود. در سال ۱۳۹۰ که جمعیتش را شمارش کردند، چیزی در حدود ۵۲۹ نفر سکنه داشت. حالا هم کمی بیشتر یا کمتر از همین عدد جمعیت دارد. می‌خواهیم به دیدار روستایی تاریخی در قومس قدیم برویم؛ «فرومد». نام فرومد چه در نوشتار و چه در گفتار مردم، تغییراتی زیادی داشته و به صورت‌های گوناگونی نوشته شده است. احمد بهمنیار مصحح کتاب «تاریخ بیهق» در ملحقاتی که به اصل کتاب افزوده، آورده است: «اَفریومد اَچون بر گوید نام بخشی از سبزوار است که مرکز آن نیز همین نام دارد و قصبه فریومد در شانزده فرسخی شمال غربی سبزوار میان صدرآباد و مزینان واقع است. این نام را در فرهنگ‌ها به چندین وجه ضبط کرده‌اند و از آن جمله است فرمد، فرهومد، و فرماد چون سـرمد، سر گوید، نگوید و فرهاد و در محاوره امروز فرومد و فریمد گویند. ابن یمین شاعر معروف از این قصبه بوده است.» فرومد در جاده شاهرود به سبزوار قرار دارد. اگر ۱۸۰ کیلومتر از شاهرود به طرف شرق برویم، فرومد در انتظارتان خواهد بود. از آنجا که این روستا در دامنه ارتفاعات میندر واقع شده، تابستان‌هایش معتدل و در زمستان هوایی نسبتا سرد دارد. گذشته فرومد به دوران پیش از اسلام باز می‌گردد که مهم ترین نشانهٔ آن، ذکر نامش در مسیر جاده تاریخی ابریشم است. فرومد دو شخصیت بزرگ هم دارد که ابن یمین و شیخ حسن جوری هستند. در فرومد، هر محله به نام کوچه خوانده می‌شود که کوچه پشتند، کوچه بالا و کوچه جنوا از این دست است. هر چند اگر به نام‌های دیگری نیز چون گازرگاه، قاله بسه سو، شه نشی، مغتاباد، سرسنگ، قال خیوه، سر حموم، سر آسیا و نصرتیه برخوردید، بدانید که اینها اسامی محله‌های کوچک‌تر فرومد است. از جمله بازی‌های مردم این روستا می‌توان کشتی، هفت سنگ، الک دولک یا الک بازی، گوراس (شبیه کرکیت)، کبدی (زو) اشاره کرد. حالا می‌خواهیم به این روستا برویم تا ببینیم چه برای دیدن و لذت بردن در چنته دارد.

■ مسجدی از عهد سلاجقه و ایلخانان مغول

یکی از نمودهای کهن روستای فرومد، «مسجد جامع» آن است. بنایی شگفت‌انگیز که هر بیننده‌ای را به حیرت وامی‌دارد. اگر به این روستا سفر کردید، یقین بدانید که عظمت این بنا چنان خواهد بود که ناخودآگاه برای دیدار از این مسجد خواهید شتافت. گفته می‌شود مسجد جامع فرومد که به لحاظ معماری نیز جایگاهی ویژه دارد، روی بقایای یک آتشکده بنا شده است. این مسجد دو ایوانی، در مساحتی به اندازه ۸۲۰ متر مربع ساخته شده و گچبری‌ها و آجرکاری‌های آن چشم‌نواز است. هر چند که امروز از آن جلال و شکوه گذشته خبری نیست، اما هنوز هم حرف‌های زیادی برای گفتن دارد. قدیمی‌ترین سندی که نشان از قدمت این مسجد دارد روایتی است از ابوالحسن بیهقی معروف به این فندق درباره برگزاری نماز آدینه در شهرهای دیار بیهق در اواسط قرن ششـم هجری: «درین ناحیت در ۱۵ موضع نماز جمعه رفتی و خطبه: دیه جلین، قصبه سبزوار، خسروجرد، کسکن، سدیر، کراب، باشـتین، نامن، دیوره، چشم، خسروآباد، مزینان، بهمن‌آباد، «فریومد» و ده بیشـین، که امروزه در هشت موضع می‌رود.» اما درباره تاریخ این مسـجد دو روایت میان مورخان وجود دارد. برخی بر این اعتقاد هستند که ایوان جنوبی در دوره سلجوقی و ایوان شمالی بعدها در دوره ایلخانی به بنا الحاق شده است. در این باره «دونالد نیوتون ویلبر» پژوهشگر معماری اسـلامی در کتاب «معماری اسـلامی ایران در دوره ایلخانان» می‌نویسد: «ایوان جنوبی اول در دوره سلجوقی ساخته شد... در دوره مغول، ایوان جنوبی دوباره ساخته شد و طاق نماهای صحن و کلیه ایوان شمالی در آن برای اولین بار بنا شد.» اما برخی نیز بر این اعتقاد هستند که هر آنچه در مسجد وجود دارد در دوره سلجوقی ساخته شده و ایلخانیان آن را مرمت کرده‌اند. این مسجد کتیبه‌ای که نام و نشان بانی را در خود داشته باشد، ندارد اما تزیینات نفیس و پر تکلف بنا، خبر از بانی ثروتمندی می‌دهد که توانسته این بنای عظیم را حمایت مالی کند. محراب باشکوه و مثال زدنی این مسجد را می‌توان نمونه‌ای از شاخص از معماری و هنر دوره ایلخانی به شمار آورد که در دوره بعد به بنا اضافه شده است. ظرافت این بنا به گونه‌ای است که نقوش اسلیمی و حصیری شکل آن، جلوه خاصی پیدا کرده است. افزون بر این همه، نمی‌توان از کتیبه‌های متبرک به آیات قرآن به خطوط کوفی و ریحان هم گذشت که غنایی عجیب به این بنا داده است.

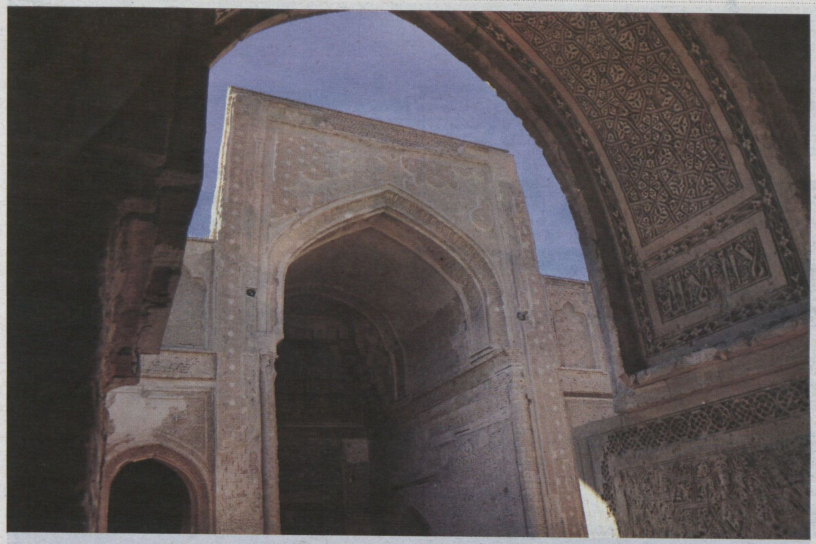

مسجدی که قربانی نادانی روزگار شد

در فرومد مسجدی بسیار بزرگ و با شکوه وجود دارد که متاسفانه به سرعت رو به ویـرانی است. معروف است که در زیر این مسجد گنجی نهفته است و همین اعتقاد موجب شده که در جست‌وجوی آن بر ویرانی مسجد بیفزایند. آنچه مسلم است؛ آلات و آثار باستانی بسیاری از آن کشف شده است و مردم فرومد از طلاها و جواهراتی که از این مسجد یافته‌اند بسیـار سخن می‌گویند. افرادی بارها به صورت درویش و غیره به عنوان بیتوته در مسجد شب‌ها در آن به حفاری پرداخته‌اند و هر چه داشته بردند. چنین به نظر می‌رسد که این مسجد در آغاز معبدی زرتشتی بوده و بعدها به صورت مسجد تغییر شکل یافته است. ایوان‌های بلنـد و فضای کوچک داخل آن به آتشکده بیشتر می‌ماند تا به مسـجد. این فکر از دیر باز در میان مردم رواج یافته است که این مسجد نمازدار زیرا بسیار مزین و منقش است و این می‌رساند که تزیینات و آثار هنری بسیار در مسجد بوده که متاسفانه روزگار و نادانی مردم روزگار، همه را به باد داده است. مسجد گنبدی بزرگ داشته که قریب ۱۰۰سال پیش فرو ریخته است. این مسجد در قرن ششم هجری قمری ساخته شده است. آثار گچبری‌ها، تزیینات، محراب و خطوط بسیار ممتازی که در آن است حکایت از زیبایی‌ها و تزیین‌های اولیه آن می‌کند.

دکتر علی شریعتی، مجموعه آثار ۲۶ / آثار جوانی، بنیاد فرهنگی دکتر علی شریعتی با همکاری انتشارات چاپخش

روستای ادبیات و تاریخ

کمتر روستایی را در ایران می‌توان یافت که دو چهره برجسته؛ یکی در ادبیات و دیگری در تاریخ، داشته باشد اما روستای فرومد این ویژگی را داراست. «ابن یمین فریومدی» شاعر قطعه سرای اواخر قرن هفتم و هشتم هجری و «شیخ حسن جوری» از رهبران نهضت سربداران، هر دو از همین خطه هستند و مزارشان نیز در همین جاست.

■ یکه تاز قطعه سرا

آن کس که بداند و بداند که بداند / اسب خرد از گنبد گردون بجهاند

آن کس کـه بداند و نداند که بدانـد / آگاه نمایید که پس خفته نماند

آن کس کـه نداند و بدانـد که بدانـد / لنگان خرک خویش به منزل برساند

آن کس که نداند و نداند که ندانـد / در جهل مرکب ابدالدهر بماند

شاید خیلی از شما، این قطعه معروف را شنیده باشید و تا به امروز، نمی‌دانستید که شاعر آن ابن یمین است. مردی که ابتدا در دیوان اسـتیفا مشغول بود و ملقب به مستوفی دربار خواجه علاءالدین محمد فریومدی. هم در تبریز رحل اقامت افکند و هم در مناطق مرکزی ایران موسـوم به عراق عجم. او اگر چه در درگیری‌های میان ایلخانان مغول حضور داشت؛ اما در اواخر عمر به خراسان بازگشت. نوشـته‌اند که این یمین مردی قانع و معتقد به بنیان‌های اخلاقی بـود. او پس از ۸۴ سـال، در روز شنبه ۸ جمادی الآخر ۷۶۹ هجری قمری در زادگاهش درگذشـت. بر سـنگ مـزارش چنین حـک کرده‌اند: «آرامگاه امیر فخرالدین محمد ابن یمین الدین متخلص به ابن یمین، شاعری بوده است دانشمند، دوران زندگی را با کمال مناعت و وارسـتگی به پایان رسـانده است. دیوان کامل او در جنگ سـربداران از بین رفته و دیوان دیگری تنظیم کـرده که به جای مانده اسـت.» دیوان اشعار ابن یمین را شادروان «سـعید نفیسـی» تصحیح کرد و دیباچه مبسـوطی نیز به تاریخ «طهران/ ۹ آبان ۱۳۱۸» بر آن نوشت و کتابفروشی مروج، آن را در قطع رقعی و در حجم ۲۸۴ صفحه منتشر کرد. او در بخشی از این دیباچه، این شاعر قطعه سرا را چنین توصیف کرده است: «اَاو اَ یکی از سـرایندگان درجه دوم زبان فارسی است. اشعار وی مخصوصا مقطعات بسیار دل انگیز روان پرمغزی که گفته است، از زمان وی تا اکنون همواره در میان فارسی زبانان شـهرت و رواج بسیار داشته است...

از آثار ابن یمین پیداست که مردی قانع، گوشه نشین، وارسته و پارسـا بوده و به مبادی اخلاقی پیوستگی تام داشـته و ... مقطعات اخلاقی بسیار سـروده و روی هم رفته در حدود ۱۵ هزار بیت شعر از او در دست است که نزدیک سه هزار بیت آن مقطعات اخلاقی است. «حتی شاید جالب باشـد که بدانید در سـال ۱۸۲۵، «شلستا وسرد» خاورشناس اتریشی، اشـعار او را به زبان آلمانی ترجمه کرد و به اروپاییان شناساند. مزار ابن یمین که در نزدیکی مسجد جامع قرار دارد، بنایی شش گوش است که معماری آن چون گل شکفته‌ای به نظر می‌رسد. طرح ساخت این بنا، از فروردین سال ۱۳۵۳ و به همت سپهبد فرج الله آق اولی، رییس وقـت انجمن آثار ملی تصویب شد و مهندس محسـن فروغی، کار آن را تا پایان سال ۱۳۵۴، به اتمام رساند.

■ سر بداری که تن به ذلت نداد

واجب بود از راه نیاز، اهل زمن را / درخواستن از حق به دعا. «شیخ حسن» را

آن سایه یزدان که چو خورشید بیاراست / رایش به صفا، روی زمین را و زمن را

او برای پایداری دینش رشـادت‌های بسیار کرد به گونه‌ای که حتی شاعر معاصروی، ابن یمین فریومدی را هم به سرایش چنین شعری واداشته بود. او در روستای جـور از توابع نیشـابور به دنیـا آمد. پسـس از گذراندن تحصیلات ابتدایی به سـبزوار رفت و بـه حلقه پیروان و شاگردان شـیخ خلیفه مازندرانی پیوست. او عالمی از شـیعیان اثنی عشـری بود که با توسـل به اصول این مذهب، در مقابـل ظلم ظالمان کـه از حمایت علمای درباری نیز برخوردار بودند به مبارزه پرداخت تا سرانجام حکم تکفیر شیخ خلیفه صادر شد و او را به دار آویختند. از این زمان بود که یاران او، گرد «شیخ حسن جوری» جمع شـدند و جنبش سـربداران شـکل گرفت. او و یارانش در پی برابری، بـرادری و تعدیل ثروت بودند و می‌کوشـیدند. یکی از گفته‌های معـروف او در همین باره اسـت که: «ما باید از خدا اطاعـت کنیم و هر کس خلاف دستورهای قرآن عمل کند، عصیانگر است و بر دیگران واجب است تا برای دفع او قیام کنند.» سرانجام در نبردی که میان یاران او و سـربازان حکومت محلی آل کرت در زواه در حوالی تربت حیدریه رخ داد، شـیخ حسن در ۱۳ صفر ۷۴۳ هجری قمری کشته شد. گفته شده که ابتدا او را در نزدیکی بازار سـبزوار، کنار شیخ خلیفه مازندرانی به خاک سـپرد شد اما بعـدا پیکر او به محل کنونی منتقل شد. پیروان شیخ حسن جوری اما تا ۴۰ سـال بعد نیز به مبارزه با ظلم زمانه پرداختند تا آنکه سرانجام «نجم الدین خواجه علی مؤید» به عنوان آخرین امیر سـربداران، حکومت را تحویل و تسـلیم امیر تیمور گورکانی کرد. در سال ۱۳۶۳، مجموعه ای تلویزیونی به نام «سربداران» به کارگردانی محمدعلی نجفی ساخته شد و در آنجا هم نقش شیخ حسن را امین تارخ بر عهده داشـت. مزار او تا سـال ۱۳۸۸، به شکل نامناسبی رها شـده بود تا آنکه در آن سـال، بازسازی صورت گرفت. اگر از فرومـد، ۶ کیلومتر به طرف غرب بیایید، دو کیلومتـر مانده به روسـتای کلاته میرعلم فیروزآباد، روی تپه‌ای مشـرف بر زمین‌های کشاورزی و کاریز جور، این سربدار آرمیده است.

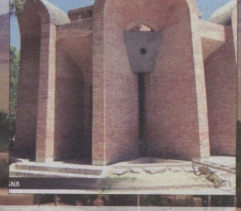

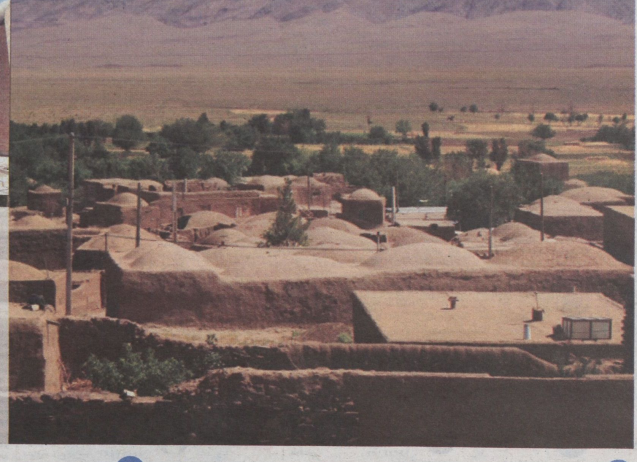

قصبه ای با بیمارستان و پرستار

در تمام ایران برای بنیانگذاری پرسـتاری، اَحرکت اَ مادام نایتینگل را جشـن می‌گیرند و او را به عنوان بنیانگذار پرستاری می‌شناسند.

در صورتـی که اگر محقـق باشـیم و کتـاب دیوان ابـن یمیـن را در زمانی که علاءالدین حاکم سبزوار بوده و ابن یمین او را مدح می‌کرده، بررسی کنیم، می‌بینیم ابن یمین از بیمارستانی در «فرومد» که منطقه خوش آب و هوایی از قراء و قصبات سبزوار است، بحث می‌کند و از دخترانی دوشیزه که برای پرستاری بیماران و تیمار مریضان استخدام و به کار مشغول شده‌اند، سخن می‌گوید. در این دیوان چنین چیزی به این سادگی نوشته شده و معلوم می‌شود که سیستم پرستاری به وسیله دختران رایج بوده و در این قصبه، هم بیمارستان و هم پرستار بوده است.

دکتر علی شریعتی، مجموعه آثار ۲۸ / روش شناخت اسلام

چگونه برویم؟

اگر اهل سفر ریلی باشید، بدانید که هر روز یک قطار اتوبوسی تندرو در ساعت هشت صبح به مقصد شاهرود می‌رود که چهار ساعت و نیم بعد در مقصد خواهید بود و بهای بلیت آن ۱۳ هزار و ۳۰۰ تومان است. اتوبوس سوارها هم بدانند که هر روز از ساعت هفت صبح تا ۲۲، سرویس‌هایی از تعاونی یک پایانه مسافربری جنوب به طرف شاهرود می‌روند که باید برای سوارشدن به آنها ۱۳ و ۲۲ هزار تومان بپردازید. از تهران تا فرومد چیزی حدود ۵۶۰ کیلومتر است. اگر از پایتخت ۴۰۴ کیلومتر مسیر را شاهرود را طی کنید، فرومد در ۱۸۰ کیلومتری شرق شاهرود، ۱۰۵ کیلومتری شمال شرقی میامی و ۲۲ کیلومتری غرب داورزن قرار گرفته است. پس از میامی، روستاهای عباس آباد، صدرآباد و کاهک را که طی کنید باید وارد جاده فرعی شوید که به طرف فرومد می‌رود. فاصله کاهک تا فرومد حدود ۱۸ کیلومتر است. راه دیگر هم آن است که هنگام ورود به صدرآباد؛ از جاده فرعی منتهی به فیروزآباد و فرومد وارد شوید. این مسیر هم از صدرآباد تا فرومد حدود ۱۹ کیلومتر است. این مسیر، شما را از پایتخت پس از حدود ۵:۳۰ ساعت به فرومد می‌رساند.

کجا بمانیم؟

اگر بتوانیـد در خانه اهالی یاصفای فرومد، شـب را به صبح برسانید که فوق‌العاده است. اما اگر می‌خواهید شب در هتل اقامت کنید، پیشنهاد ما رفتن به نزدیک‌ترین شـهر بزرگ پیش روی‌تان یعنی سبزوار است که از جاده اصلی شاهرود- سـبزوار، حدود ۵۴ کیلومتر فاصله است. هتل کاملیا در بلوار سربداران و میهمانسرای جهان گردی سبزوار گزینه‌های پیش‌روی شماست.

چه سوغات ببریم؟

بنا بر فصلی که به فرومد سفر می‌کنید می‌توانید انار، انگور، انجیر، گردو، توت، شاتوت، فلفل قرمز و گیاهان دارویی چون مرزه و شیرین بیان را از اینجا به خانه ببرید. هر چند فلفل قرمز، کنجد و ادویه به عنوان سوغات شاخص این روستا به حساب می‌آید. ناگفته نماند زیلوبافی مهم ترین صنعت دستی فرومد است و می‌توانید نمونه‌ای از زیلوهای آن را به یادگار داشته باشید.

چه بخوریم؟

قطعی، کام جوش و قورتی مهم ترین غذاهای سنتی مردم فرومد است که اگر میهمان شان شوید از شما با این غذاها پذیرایی خواهند کرد.

«فرِ»ـــــــ